

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационния труд **"Ученият като читател: случаят Тодор Боров"**
за присъждане на образователната и научна степен "доктор"
по професионално направление 3.5. - Обществени комуникации и информационни
науки (книгознание, библиотекознание, библиография),
подготвен от **Огняна Вълкова Вълкова**, редовна докторантка към катедра
"Библиотекознание, научна информация, културна политика", Философски факултет на
Софийски университет "Св. Климент Охридски"
Научен ръководител: поф. д-р Красимира Даскалова
Рецензент: проф. дфн Анка Гергова

Като встъпление към рецензията на дисертацията решавам да припомня някои съществени сведения от живота на Огняна Вълкова, родена на 11.09.1973 г. в град София. Завършва средното си образование в Софийската 22 гимназия. Приета е в третия випуск студенти (през 1995 г.) в специалност "Библиотечно-информационни науки" към Философския факултет на Софийския университет "Св. Климент Охридски", която завършва с магистърска диплома през 2000 г. След това работи в Авиационна компания "Балкан" (от 01.01.2000) и в Авиокомпания "България Еър" като ръководител авиационни резервации и продажби - управление на бази данни, работа с клиенти. Междувременно (2001-2003) е на работа в Туристическа агенция "Сид", където е ангажирана в резервационни системи, работа с клиенти, боравене с MS Office, Internet. Този неин професионален опит показва, че висшето библиотечно-информационно образование ѝ гарантира практико-приложна работа, в която показва добри умения в областта на информационните и комуникационните дейности. Те изискват също да владее чужди езици - отлично ползване на английски език и добро - на френски език, което проличава от дисертационния ѝ труд.

От февруари месец 2013 г. е зачислена като редовна докторантка в Катедра Библиотекознание, научна информация, културна политика" към Философски факултет на Софийския университет "Св. Климент Охридски". Избраната и угвърдената ѝ тема на дисертационния труд "Ученият като читател: случаят Тодор Боров" си поставя за цел да бъде представен читателския "портрет" на академична личност с многостранни интереси и значим принос в българската културна история в течение на повече от 70 години от XX век.

Огняна Вълкова е представителка на нова генерация библиотечно-информационни професионалисти. Тя не е познавала личността-обект на дисертационната тема, затова е принудена да ползва различни източници, за да актуализира познанията за негови научни "читателски прочити" и връзките им с

трудовете му. От друга страна, навлизането в проблематиката на дисертацията предполага съобразяване със съвременните разбирания за широкото изследователско поле "История на книгата, четенето и читателите", "Литературната история и четенето". Така предпоставените изисквания определят общия обем на труда - 302 с., които включват: увод, 6 глави, приложение, което се състои от 1741 издания в лична библиотека на Тодор Боров, съхранявана в Центъра за славяно-византийски проучвания "Проф. Иван Дуйчев" (ц. ИД) и в Катедра "Библиотекознание, научна информация, културна политика" към Философски факултет на Софийски университет "Св. Климент Охридски" (СУ БИН).

Дисертационният труд има логична промислена структура на изложението, убедително навлизане в проблематиката - "ученият като читател" и старателна обработка на използваните източници, основен сред които е фонд 849 "Тодор Боров", съхраняван в Националната библиотека "Св. св. Кирил и Методий". Подчертан е стремежът на дисертантката да събира сведения и данни за читателските предпочитания на учения, за оценките на съвременниците за неговата личност и научните му приноси във времена динамични и драматични, обхващащи 70 години от ХХ век.

Първата глава на дисертацията очертава "терена на историята на книгата в традицията на западноевропейските и в САЩ изследователски концепции, основаващи се първоначално - XVIII и XIX век на библиографията, чиято основна задача е да описва и класифицира книжовното наследство - ръкописно и печатно. Специално внимание е отредено на ролята, която изиграва френската школа около списание "Анали", която насочва към количествени методи в социално-демографската и икономическата история, фундамент на книгопечатното производство и неговото потребление. "Новата история" се занимава не само със "събитийното", а и с "дългото време" - дълготрайния период, през който се оформя нова културна структура.

"Историята на читателите и четенето" възниква като самостоятелно изследователско поле през последните десетилетия на ХХ век. Според Пол Зенгер преход от публичното четене към четене в самота и тишина се извършва в късното Средновековие, а втората промяна в масовото читателско поведение настъпва при прехода от ограничена към всеобща грамотност. Ралф Енгелзини твърди, че "революцията на четенето" се извършва през Просвещението. Съвсем логично Огняна Вълва акцентира на възгледите, характерни за Бернхард Фабиан, насочващ вниманието към "Ученият като читател". Неговото отношение към литературата,

библиотеката и книгата е специфично, защото той не само чете, но и пише. Традицията на академичното четене е исторически непроменяема, но чрез нея се откриват преходите и промените, характерни за времето и мястото, в което осъществява своите "прочити".

Вторият подраздел на първа глава от дисертацията ориентира за релацията литературна история и четене. Писменият текст е вид разговор, твърди Алберто Мангел. Неговото осмисляне и интерпретация осъществява читателят. То преминава през извличане на идея или представа, създавани от "прочит" за други текстове. В процеса на четенето четящият първоначално долавя някакви значения, но на подсъзнателно ниво текстът и читателят се сливат и създават нови идейни и емоционални значения. Николай Рубакин поддържа гледището, че авторовият замисъл е самостоятелен читателски акт, валиден за конкретния случай. Михаил Бахтин счита читателя като "външен" на текста, с който взаимодейства. Немската рецептивна естетика подчертава ролята на човешкото съзнание в изследването на текстовото значение. Ерик Доналд Хирш поддържа становището, че осмислянето на текста е основаващо се на оригиналната езикова конвенционалност. При Фридрих Шлайермахер връзката между автор и читател е с психологическо естество. Според Ханс Роберт Яус четенето е възприето не като общуване между абстрактни съзнания, а по-скоро като социологически и историческо общуване.

Третият подраздел на първа глава разглежда "Българската традиция в изследователското поле - история на четенето и читателите". В нея тя издирва и представя синтезирано наличните у нас с такава проблематика публикации, тяхната насоченост и специфика. Те кореспондират както със социокултурните процеси в книжовния живот, така и с неговата модернизация. В обзора, предоставен от дисертантката, се открояват трудовете на Ани Гергова и Красимира Даскалова, включила в наблюденията си грамотността като фактор в общуването чрез книжнината. Анна Серафимова разисква "диалогичността на прочита" като хуманитарен проблем. Тя дефинира "прочита" като дейност по отношение на текста, а него самия като духовно съдържание, защото "текстът е изразната система на значенията". Огнян Сапарев определя публиката като фактор в литературната комуникация. Обособяването на учените-читатели, твърди той, е от особен интерес в изследователското поле, тъй като "ядрото" на активната публика влияе и върху пасивната. Стефан Каменов приема за главен аспект в изследванията на четенето "удостоверяването на читателската активност". Богдан Богданов коментира широкото разпространение на термина "текст". Той насочва вниманието и към понятието "дискурс", което "помага да се теоретизира

по-отчетливо върху диалектиката на текста, оформен в творчески акт и смислово продуциран в акта на своето възприемане". Александър Кьосев отбелязва, че четенето от една страна участва в социокомуникативната структура, а от друга страна, че тя е незабележима за четящия и не участва в неговото преживяване - то е феноменално поле на индивидуално възприятие и емоция.

Концептуалната рамка на дисертационния труд е широко начертана въз основа на много изследвания, чуждестранни и български, което позволява на цялостната разработка да се постави върху солидни основи.

Втора глава на труда е озаглавена **"Портрет на Тодор Бород според научните изследвания и спомените за него"**. Животописът на учения посочва не само основни сведения за неговото образование, но и отрано съпътстващи го творчески усилия, свързани с печата и книгата. За научните му интереси влияят негови университетски преподаватели като Александър Балабанов, а по време на специализацията в Германия - Георг Шнайдер. Докато е редактор на литературния лист "Развигор", списание "Нарстуд" в Германия, вестниците "Дунавски знаме" и "Нова Дунавска заря", списанията "Подслон" и "Пролом", Т. Боров не само има възможност да усъвършенства своето умение да борави с текстове, включително и собствени, но и създава престиж на интелектуалец, поддържащ контакт с много и различни авторитети. Този му опит намира най-успешен израз в списание "Българска книга" (1829-1930), за чиято популяризация той води обширна кореспонденция с ред български учени, общественици, литератори. Тематичната насоченост на изданието съвпада с неговите компетентности и сремехи към утвърждаване. Огняна Вълкова проследява цялото течение на "Българска книга" и посочва изчерпателно имената на всички негови сътрудници, издигнали неговия престиж - библиографи, библиофили, специалисти по библиотечно дело, по издателски и книжарски въпроси. Положителните отзиви за него са от Ал. Балабанов, А. Каралийчев, Д.Б. Митов, К. Гълъбов, Николай Фол, Иван Попов и др.

За Т. Боров като Директор на Народната библиотека (1944-1949), като създател на Българския библиографски институт (1941-1963), за университетската му преподавателска дейност, за публикационната му активност дисертантката събира оценки и спомени на около 50 негови съвременници и съратници.

Трета глава - **"Ученият-читател и неговите лекции по историческо библиотекознание"**. Първият подраздел спира вниманието на теоретичните възгледи за библиотекознанието и за показваните от Т. Боров авторски трудове. В него е направен

опит за реконструкцията на "читателските прочити" на Т. Боров с цел да се установи непосредствената връзка между учен-читател-автор. За основа са ползвани наблюденията на лекциите му по История на библиотеките, тяхното ползване в различните епохи и съпровождащото ги развитие на библиографията.

Списъкът на откритите и сочени автори, подреден в зависимост от броя на цитиранията, включва 16 имена на личности, чийто живот е от XVI до XX век. Подходът на дисертантката е да се следи по публикациите на Т. Боров кои са ползваните автори в читателските "прочити" на автори, български и чуждестранни, с каква цел се използват и какъв е техният резултат. Разработките на неговите лекции са изследвани през призмата на индивидуалното му четене. Основателно е намерението информацията по тези въпроси да се актуализира чрез по-късни публикации: на Татяна Янакиева - за библиотечното образование в СУ; справката за Лайбниц е придружена с превод на основния му труд и на биографично-творческия му портрет на В. Погробски (издания 1973, 1974); за присъствието на френския педагог Жюл Пейо - по български издания от 1899 и 2012 г. и т.н.

За да постави началото на библиотечната наука в България, Т. Боров чете и представя възгледите на Мартин Шретингер, Конрад Геснер, Фриц Милкау, Георг Лай. На тяхна основа и съобразно с българските условия той подготвя своите лекционни курсове, съхранени в НБКМ-БИА фонд 849, а.е.2739; а.е.2732, л. 1-377; а.е. 2735, л. 1-177. Коментира развитието на библиотечната подготовка в Германия, САЩ, СССР. О. Вълкова насочва и към основоположника на библиопсихологията Николай Рубакин, чиито гледища Т. Боров познава от публикациите за него в сп. "Българска книга" (1930).

Вторият подраздел на трета глава се спира на **Историята на библиотеките**. По темата най-значителен източник са писмените записки на лекциите, изнасяни от Т. Боров, съхранени в неговия архив. Тя разработва реферати за техния характер през различните епохи на книжовността и нейното библиотечно съхраняване: **Античност** - в Асирия, Египет, Елада и през новата ера в Рим; **Средновековието** - превръщане на свитъците в кодекси (III-V в.) в непосредствена връзка с християнството, книгите се съсредоточават в манастири в течение на 100- години, разположени в по-големите културни центрове на Италия, Франция, Англия, Германия; **Ренесанс** - владетелските дворци стават нови центрове, в които се осъществява преписването на ръкописи, появяват се първите обществени библиотеки, засилва се библиофилството. **Книгопечатането** и използването на хартията отвеждат към увеличаване на

книжовната продукция, настъпва уединено четене наум; Книгопечатането и **религиозните войни** влияят на библиотеките - в противовес на XIV в през XV в. се оживяват някои манастирски библиотеки; **Реформацията** е социална, културна и религиозна революция с двойко въздействие - средновековните носители на образованието са разрушени, селските войни нанасят щети на библиотеките, от друга страна се създават градски библиотеки, а университетските се развиват успешно, засилва се интересът към античната книга, Лауренцианската библиотека отразява хуманистичните интереси на Козимо Медици, но по-късната ѝ съдба сменя местопребиваването си: Венеция, Рим, Флоренция, където строежът ѝ е възложен на Микеланджело Буанароти, открита 1571 г.; **Княжеските библиотеки** от частни през XVII и XVIII в. стават обществени, а най-значителни от тях са в немскоезичния свят: Хайделбергската, Херцогската в Мюнхен, Дворцовата във Виена, Сбирката във Волфенбютел, наречена "Аугуста", Курфюрската библиотека в Берлин, създадена през 1659 г. от Фридрих Вилхелм и открита като достъпна за публика през 1661 г.; **Бароковите библиотеки** през XVI и XVII век се създават в романските страни през епохата на абсолютизма, когато сградите са представителни и включват зали. Тогава възниква науката за библиотеките, а неин теоретик е Габриел Ноде, който изисква те да събират книги по всички науки, да са наредени систематично, да имат каталог и да осигуряват достъп на всекиго. В Испания развитието на културата е свързано с Контрареформацията - Йезуитския орден, основан от Игнаций Лойоа и забележителната барокова зала е в двореца Ескориал. Във Франция хуманизмът става духовна сила, а кралският двор по време на Людовик XIV поощрява културата. Държавници като Ришельо, Мазарини и Колбер допринасят за развитието на бароковата библиотека. Първата обществена библиотека в Англия е Бодлеана, основана от Томас Бодлей през 1602 г., като възстановява разрушената Оксфордска университетска библиотека, в която е изработен първият печатен библиотечен каталог в кралството. **Библиотеките след 1789 г.** са изградени в съответствие с идеите на Просвещението, чиято научна основа дават мислителите Волтер, Дидро, Русо и Монтескьо. Създаденият нов идейно-социален модел стимулира развитието на библиотечната наука, създава се типът обществена научна библиотека. Водеща по значение е Националната библиотека в Париж, основана през 1792 г. от Кралската библиотека, заедно с част от сбирката на Сорбоната. В Германия ликвидацията през 1773 г. на йезуитския орден изиграва значителна роля за модернизацията на библиотеките: Мюнхенската, Кралската в Берлин, получила всички книги на

Академията на науките, университетските в новооткритите университети в Берлин, Бреслац и Бон. Утвърденият през 1824 г. закон за задължителното депозирание благоприятства за нарастването на библиотечните фондове. За ролята на Британския музей значителен принос има Антонио Паницци, негов директор в периода 1856-1866. С приетия през 1710 г. закон за депозите, е издействан бюджет за библиотеката на Парламента, изработен е единен азбучен каталог, съответстващ на класическите 91 правила за каталогизиране. XIX век бележи подем в библиотекознанието и в откриването на библиотеки, сред които са най-големите в света - в Русия, Италия, Швейцария, Белгия, Португалия, Латинска Америка и САЩ.

Обобщение за прегледаните от ръкописно съхранените лекции на Т. Боров лекции по История на библиотеките, дисертантката прави на с. 86-87, като подчертава качествата му като читател, успял да намери опори във видни мислители по тази проблематика. Съществен принос, бих подчертала в случая, представлява умението да систематизира обемистия материал, като го обвързва с възлови идейни движения, събития и конкретни примери, доказващи историческия "ход" на институцията библиотека, на водещите учени и практики в нейното развитие до авторската съвременност.

Четвърта глава на дисертацията е озаглавена **"Ученият-читател и библиографските му трудове"**. Тя правилно започва с теоретичен преглед, който цели да бъде осъществена реконструкция на цитираните от учения автори, които са база на неговите "прочити". О. Вълкова изчислява резултатите от тази процедура, която установява на основата на архивни и публикувани източници, че общият брой на цитираните автори е 180: 16 български, 68 руски и съветски, 93 немскоезични и на други езици. Авторите, посочени и изброени саморъчно от Т. Боров са включвани в неговите лекции и записки по въпросите на библиографията - фонд 849, а.е. 2731, л. 1-101 и а.е. 2734, л. 1-35. Пътят на учения читател дисертантката маркира по области по следния начин: "Библиофил-библиограф-книговед" (с препратка към труда "Живот с книги" (1973). В статията "Българска книга" и българската книга" е цитирано определението: "Библиографията, взета в най-широк смисъл на думата - като грижа въобще за книгата, като библиокритика: външна и вътрешна страна, връзката между книгите и история на книгата". След общото определение Т. Боров прави разграничение по отношение нейната дефиниция:

- има социалкултурни функции, чиято връзка с книгата е иманентна;
- катализатор за формиране на съзнание за национална идентичност;

- "начало на началата на всяка научна работа е да се разграничат кръговете на общото и да се внесе ред в пъстрата редица на явленията" (цит. Адолф фон Харнак).

Т. Боров се придържа към вижданията на горепосочения немски учен, негов преподавател, който изтъква, че този, който се занимава с библиография, не може да бъде обикновен регистратор, защото тази дейност изисква творчество, дълбоко проучване и внимателни решения. Само така библиографският труд е полезен на науката.

Дефиницията за наука представлява интерес за Т. Боров. Солидаризира се със съждението на Джон Бернал, че "всяка държава или класа, които не използват или не могат да използват науката и не я развиват всеотдайно, са осъдени от съществуващия свят на упадък и гибел". Отчетено е в трудовете на Т. Боров нарастването на научната дейност по обем и интензивност или както Енгелс определя: "Науката се движи пропорционално на масата от знания, наследени от нея от предшестващите поколения, следователно при най-обикновени условия тя расте в геометрична прогресия". Когато размишлява за състоянието на съвременната наука на своята 70-годишнина Т. Боров, стига до убеждението, че "трябва да се простим безвъзвратно с илюзията за нравствена непогрешимост на науката".

Вторият подраздел в четвърта глава проследява как читателят Т. Боров разкрива **историята на българската библиография**. Той започва със заслугите на Ал. Теодорович Балан, който е особено ценен с изобилното цитиране на българска и чуждестранна литература, касаеща развоя на книжнината. Отбелязва приносите на Васил Априлов, на Никола Начов, с добавките и поправките на "Български книгопис за сто години", студиите за историята на българската книга, преводните книги на Хр. Ботев в Одеса, очерците на Иван Василев Шопов и х. Найденов.

Цитиран е Константин Величков, който казва, че "цивилизованите народи са тези, които считат запазването на материалните свидетелства на своята народна традиция за своя свещена длъжност пред историята и потомството". Допълва, че връзката читател-книга през Възраждането е интимна, но в новоосвободена България тя губи своя "ореол" и се оформя като материален артефакт, тиражът нараства за сметка на качеството. Т. Боров продължава критическата насоченост по отношение българската книга - "тя се повече изребняваше, губеше значение, ставаше безразлична за читателя...". През 1930 г. Т. Боров прави аналитичен анализ на съвременната книжнина, а като явление сочи: изданието на Хр. Г. Данов на Ницшевото "Тъй рече Заратустра" в превод на Мара Белчева под редакцията на Пенчо Славейков. Европейско

ниво се стремят да постигнат Ал. Паскалев и след Първата световна война "Тодор Чипев" и книгоиздателство "Хемус".

След Втората световна война Т. Боров е ръководен от стремежа за изработване на национални репертоари на българската книга и периодичния печат. Още от 1941 г., когато е основан ББИ замисля текущата библиографска регистрация. Между 1945 и 1963 г. ББИ подготвя обща библиография на българската книга от 1806 до 1955 г., която П.Н. Берков нарича "инвентар на целия многовековен културен живот на народа".

Третият подраздел на четвърта глава от дисертацията посочва "Чуждият опит в библиографската теория". Като сочи за начало на библиографията XI в., Т. Боров установява, че както при другите науки, така и при библиографията първо идва практиката, натрупват се многобройни факти преди да се обобщава, да се осмисля натрупания опит и да се изгражда теория на библиографията. Това убеждение подкрепя и учителя на Т. Боров Георг Шнайдер (НБ-БИА, х. 849, а.е.2731, л. 1-101; а.е. 2734, л. 1-35). Позовавайки се на трудовете на П.Н. Берков, Т. Боров отчита приносите му за изследване на литературните връзки между Русия и чужбина, по историята на отделни книги, особено справочници и студии върху делото на руски и чужди библиографи и книговеди, както и персонални библиографии на учени. Заключение е, че "Библиографията е *condition sine qua non* за всяка съвременна наука". По отношение на текущите библиографии най-реномиран и известен е показалецът на Йорис Фортсиус: първият отдел съдържа библиография на библиографиите, започва да изработва във втория раздел статии и книги, през годините по тези въпроси. В лекциите си по библиография Т. Боров настоява, че за нуждите на науката и на практическия живот се налага да се създават преди всичко общи библиографски репертоари на целокупната книжовна продукция като основа на всяко по-нататъшно издирване. Направен е обзор на американските текущи библиографии. По отношение указателите за периодични издания Т. Боров сочи постиженията на английски, руски, американски библиографи. Той обсъжда и въпроса за съдържанието в периодичните издания. Така стига до извода, че са оформени т. нар. библиографски специалности.

Глава пета на дисертацията е със заглавие "Литературни, философски и други научни четения на Т. Боров". Българските автори-писатели, поети, критици, цитирани от него, са 85, руските - 56, философите, историците на културата, писателите и поетите, писали на други езици са 72. Немско езични автори са 21, които Боров е чел в оригинал (в забележка О. Вълкова отбелязва, че няма точна статистика за това кои

автори е чел в оригинал, кои в превод ... тъй като преобладаващата част от заглавията и авторите, цитирани от него и изпозвани в реконструкцията, липсват в библиотеката му). Англоезичните автори са 11 на брой, с чиито текстове Т. Боров се запознава в превод. Норвежките писатели са 3, сръбските 4, шведски, полски, италиански по 2, по 1 са исландски, испански, аржентински, китайски и унгарски.

По собствени признания на Т. Боров той живее главно с книги, "в тях търся и поука, и мъдрост, и развлечение" (НБКМ-БИА, фонд 849, а.е.101, л. 1). В спомените си разказва за разнообразната и доста богатата сбирка от книги в родната му къща в Лом. "У дома се получаваха всички списания и поредици, издавани от Павел Геннадиев, а и неговите луксозни издания на "Ад" от Данте, "Безсъници" на Яворов, "Фауст" в превод на Александър Балабанов. .. Като приложение на "Нива" у нас се получаваха многобройните издания на събраните съчинения на руски и чужди писатели. В своя сборник "Книги, библиотеки, библиография" (1941) Т. Боров разсъждава за "вечните книги", като е склонен да твърди, че значителна част от тях бързо се забравят. За българската книга той пише многократно, прави количествени и качествени характеристики. По-масово те навлизат в българския дом между 1904-1912 г., а предвоенният период завършва със спретнатите издания на Ал. Паскалев: Иван Вазов, Пенчо Славейков, Кирил Христов, Пейо Яворов, Елин Пелин. През 40-те години на първо място поставя изданията на "Хемус", които поставят "желязна основа на българската литература". Водещи са преводните заглавия, предназначени за читатели с по-високи културни изисквания е библиотека "Безсмъртни мисли", издала Волтер, Русо, Шопенхауер, Ницше и Толстой, в които проличава по-сериозно отношение към външния облик на книгата. В тази категория са посочени преводните книги на "Златни зърна" - Стоян Атанасов, и някои издания на Т.Ф. Чипев.

Като историческо четиво Боров препоръчва сборника на Страшимир Славчев, "Български дневник" на Иречек, "Строители на съвременна България" на Симеон Радев. За истински художествени издания той сочи "Миниатюрите на Манасиевата хроника" и "Лондонското евангелие" на Богдан Филов, а за справочни издания - енциклопедията на Никола и Иван Данчови, музикалния речник на Иван Комбуров и правописния на Стоян Романски.

По отношение на Ботевите текстове Т. Боров настоява, че трябва да бъде следвано общото и основно положение при издаване на класици - оригиналният текст не бива да се променя. От друга страна посочва, че в издания за широка публика е добре да се дават на сегашния правопис (в "Живот с книги", с. 228-229).

За Елин Пелин е дадена оценка, че е "изключителен творец на поезията в разкази, които остават ненадминати и до днес в българската литература, който може да ни представи и на световната литературна арена" (НБКМ-БИА, фонд 849, а.е. 2845, л. 1-94).

На Вазовото творчество Т. Боров дава оценка по повод смъртта на писателя в "Развигор" - 28.09.1921г., а за стогодишнината от рождението му в "Живот с книги" проследява неговото присъствие в славянските литератури.

Т. Боров е остро критичен за положението на българската литература след периода на войните през 1912-1918. В "Нарстуд", кн. 6-7, дек. 1924-ян. 1925, с. 94, той твърди: "Големите остатъци от литературния ни живот... не са характерни за днешната българска литература". Скептичен е и по отношение по-младите "епископи" на Ив. Вазов - Г.П. Стаматов, Ив. Кирилов, Борина, Д. Немиров, Й. Бадев, Дерижан, Минко Неволин, Кремен, Й. Йовков, Д. Калфов и др., които са "без място в днешното наше литературно развитие...". В същото време отбелязва упорития и крайно добросъвестен труд на Стилиян Чилингиров - "Българските читалища преди Освобождението: Принос към историята на Българското възрождение" (1930). Т. Боров сочи като полезни обобщенията и приложенията, които включват легобройна таблица за 130 български читалища до Освобождението.

На Пенчо Славейковото влияние Т. Боров отрежда по-голямо значение за кръга "Мисъл", отколкото поезията му. Индивидуализмът на Ницше според Т. Боров намира влияние от по-нови европейски поети, както и под въздействието на най-големия самобитен български индивидуализъм, проявен от Пейо Яворов. Сам той, домогнал се до почти порочески видения до разпънатата душа на модерния "последен" човек, представляваше обаче, една мъчно постижима висота.

Интерес представляват размислите на Т. Боров за Алековия Бай Ганьо, "взет от живота и е написан за живота". Неговият образ е най-популярният в българската литература, а не самата книга "Бай Ганьо". Мнозина според учения не са чували името на Алеко Константинов, още повече не са виждали книгата, но едва ли има българин, който да не знае Бай Ганьо. Този парадокс Боров приема за характерен относно отношението на българина към книгата въобще и обяснява отчасти слабото въздействие на книгите в България.

Вторият подраздел на пета глава на дисертацията проследява **четенията на Т. Боров от чуждестранни автори**. Докато в областта на библиотекознанието и библиографията той ползва немски автори, то по отношение на литературата неговията

интерес е преди всичко към руските писатели и поети- Най-рано по примера на Боян Пенев прочита сборниците на дружество "Знание" отпреди революцията (1904-1918). Народната библиотека разполага с тях и там ученият чете Чехов, Бунин, Куприн, Горки, Леонид Андреев, на групата "Среда". Отчита разпространението на произведенията на Достоевски в България, като твърде значимо. Библиографското проучване "Гогол в България" на Т. Боров утвърждава, че "пътищата за неговото проникване у нас са съвсем недостатъчни да дадат цялостна представа за въздействието им". Значителен фактор за въздействието на Гогол е театърът. Първият класически негов превод е на Нешо Бончев - "Тарас Булба". След Освобождението са преведени всички значителни Гоголеви произведения, които макар и слаби изиграват положителна роля за българския читател. Редица български писатели, поименно посочени, отделят по-специално внимание на "Ревизор" и "Мъртви души".

На любимеца си от руската литература А.П. Чехов, Т. Боров посвещава своя критико-библиографска студия (фонд 849 на НБКМ-БИА, а.е.2549-2669; "Чехов в България"-1955). В нея последява произведенията му, в които място има България. Тези му интереси са засегнати в системната му кореспонденция, за чието наличие в дома им говори неговият син Цветан Тодоров. Т. Боров изследва влиянието на Чехов върху български писатели. Обичайно са посочени Антон Страшимиров, Георги Стаматов, в драматичното творчество на Петко Тодоров, Яворов, Ст. Л. Костов, Елин Пелин е повлиян най-дълбоко. Т. Боров коментира български писатели, които ценят високо Чеховия лаконичен стил - Гьончо Белев, Емиан Станев, Георги Караславов.

Чехов е тачен от ред чуждестранни творци Джон Голсуърти през 1828 г. пише: "Бих казал, че през последните двадесет години Чехов е най-мощният магнит за млади писатели на много страни". Споменати са ласкави изказвания за него от Бърнард Шоу, Томан Ман, Лу Сюн.

Интересът за влиянието на руската литература върху българската у Т. Боров е многолетен и задълбочен, което не означава, че пренебрегва другите европейски литератури. Проследява Гьотевите преводи, но прави извода, че за "сродяване на българските поети с Гьотевото творчество ... мъчно може да се говори".

Т. Боров е на мнение, че шведската литература не е имала такова влияние в България, както норвежката. Ибсен и Хамсун, казва той "бяха в началото на нашия век най-четените у нас автори". Той многократно посочва, че е голям почитател на Херман Хесе и Томан Ман. Боров събира и чете речите на Нобеловите лауреати за литература от 1901 до 1985 г. (Иван Бояджиев му ги изпраща от Стокхолм).

От френската литература спира вниманието на Алфонс дьо Ламартин, Жорж Санд и Викто Юго, изиграли определена роля в своето време. Оценката за Емил Зола е, че той е един от "преките подготвители на днешното време". Ромен Ролан е за Т. Боров "голямата човешка фигура ... един от ония писатели, активни защитници и борци за идея, която е от общочовешка полза".

Дисертантката О. Вълкова умело издирва и насочва към литературните многообразни Борови прочити, като ползва негови лични становища, кореспонденцията му, спомени за него. Така обяснява защо е тачен като ерудит, повлиял върху ред български интелектуалци при избора им за четива, независими понякога от официалните становища в тоталитарна България.

Глава шеста на дисертацията е озаглавена "Четения на Боров в периодичния печат". Теоретичните основания за разглеждане на периодичния печат като исторически извори, според Т. Боров, се дължи на факта, че "вестници и списания навсякъде и винаги, вече от столетия насам, се стремят чрез публикуваните в тях материали, със съдържанието си, да отразят проявите на живота и в една или друга степен да влияят на този живот". Историкът на книгата Робърт Дарнтън констатира, че "официалните източници най-често ни информират за практиките на обикновените читатели". Мишел Серто настоява, че текстът добива смисъл само чрез своите читатели, а този процес изисква "четивно пространство" и тяхната актуализация или четене.

Дисертантката обръща внимание, че тази глава е допълнение към читателския профил на Т. Боров, който съхранява, подрежда и надписва колекции от материали в периодични издания, групирани в осем раздела: първият е посветен на Народната библиотека и съдържа 36 изрезки от статии в периода 1945-1948 г.; втората група е свързана с книгата и съдържа над 100 заглавия, обединени от въпросите за четенето; третото разделение е свързано с библиотеките и четенето; четвъртото - с книгоиздаването и книжарската дейност; представянето на българската книга в чужбина представлява петата група, съдържаща 4 изрезки; шестият раздел обръща внимание на българското книгопечатане; седмият е свързан с културата на България, като събраните статии се фокусират върху изкуството, литературата и различни писатели; осмият включва неизвестните дотогава кореспонденция на български писатели, публикувана от Стефан Памуков.

Обособен е и раздел за библиотеката на БЗК Банка, ръководена от Т. Боров.

След обобщението за събираните от Т. Боров материали О. Вълкова старателно ги представя с данни за издаването им и за подчертаванията на техния събирач. Тя разчита, че биха били полезни и за бъдещите историци, тъй като открояват хронологията на събитията и реакцията, предизвикали у нас.

Заключението на дисертационния труд изглежда като "постно преповтаряне" на вече съобщени факти в различните глави - за автори, чуждестранни и български, които Т. Боров чете и цитира в своите трудове. Списъците на техните имена са старателно издирвани, а в заключението са отново посочвани. Направен е и опит да се коментира интимното отношение на Т. Боров към прочетеното: "Боров, читателят учен, чете екстензивно, бързо, преминава от текст към друг, за да се изгради като информиран събеседник по различни теми от българската и европейската политика, литература, история, наука и култура". Наличностите от съхранени лични книжовни притежания на Т. Боров О. Вълкова старателно описва, но като изводи има още какво може да се добави - дори автографите на дарилите ги говорят много за онзи кръг от почитатели, следовници и ученици на професора. Интерес биха предизвикали разсъжденията от кого и как се учи да чете и да пише Т. Боров - двата най-ярки негови наставници са акад. Никола Михов и проф. Александър Балабанов, на които посвещава свои очерци. За влиянието на родителите на Т. Боров и на неговото собствено семейство - г-жа Борова и двамата му сина, ми липсват разсъждения за битността на учения-читател и творец. Приложената библиография към дисертацията (с. 282-302) показва широка информираност на О. Вълкова.

В заключение на моята рецензия ще подчертая, че дисертационният труд на Огняна Вълкова "Ученият като читател: случаят Тодор Боров" напълно заслужава вниманието на Научното жури - в него има достатъчно приносни моменти - събрани са нови факти, направени са важни заключения. Призовавам да ѝ бъде присъдена образователната и научна степен "доктор" по професионално направление 3.5. Обществени комуникации и информационни науки".

1.05.2017 г.

Рецензент:

проф. дфн А. Гергова